

Raffay Endre

Az esztergomi királyi palota bejárati homlokzata és az esztergomi stílusrétegek

Az esztergomi királyi palota lakórészének (a továbbiakban: palota) északi homlokzata bejárati szintjének in situ állapotban fennmaradt faragványai a kompozicionális típusaik és a részleteik alapján az esztergomi XII. század végi építkezések különböző stílusrétegeihez sorolhatók vagy különböző stílusrétegek keveredéséről árulkodnak.¹ Az építészeti egységes homlokzatszakasz részeként megjelenő faragványok tehát, eltérő stílusrétegeknek a homlokzatszakasz építéskor érvényesülő egyidejűségéről (egymásmellettiségéről vagy keveredéséről) tanúskodnak. A faragványok a homlokzati részt időben megelőző vagy követő kapcsolataik révén az esztergomi stílusrétegek kronológiai viszonyainak a tisztázásához is segítségül hívhatók (1–3. kép).²

A palotai homlokzat faragványai közül kettő bélést-fejezet: ezek a lakótorony és a toldalékai, valamint a kápolna közti előtérbe vezető kapuhoz tartoznak, a másik kettő könyöklőkonzol, amelyek a kettőskapu előtti terem ablakának eredeti változatához készültek. A fejezetek a művészettörténet-kedvelők előtt is is-

merősek, stílusrétegbe való besorolásuk is egyértelmű.³ A konzolok viszont a szakirodalomban említetlenek, holott első látásukból is már következtetések vonhatók le (2. kép).⁴

A bejárat fejezetei közül a jobb oldali antikizáló díszű: akantuszleveles, volutás-kompozitféle kompozíciójú, a palota lakórészén megjelenők rokona.⁵ Mesterét, a kompozíciós típus és a stílusrészletek alapján a Szent István-teremben feltűnt, ott a füzéres és a rozettás fejezeteken dolgozó kőfaragóban határozta meg,⁶ aki a bejárati szint több más fejezetén is működött. A bal oldali fejezeten nagylevelek alaprétege előtt karéjos levelek rátétei állnak.⁷ A darab a kápolnán mindvégig tevékenykedő kőfaragó alkotása — a szentélyrész záróköve nyugati oldalának a díszítését is hozzá kötöm — aki kompozíciós és stilisztikai tekintetben független a palotaiaktól (4. kép).⁸

A palotabejárat fejezetei a két épületrész stílusrétegeinek az egymásmellettiségéről tanúskodnak. A palotaegyüttes felépítésének relatív kronológiájából következően, amely szerint a palotaegyüttes kiépítése és díszítése a Szent István-teremmel kezdődött.⁹ Egyértelmű, hogy a kapu jobb oldali fejezetét, és vele együtt a palota stílusrétegét a régies, a bal oldalt, a kápolna gótikájával együtt az újabb eredetű jelzővel kell el-

1. kép. A királyi palota bejárati homlokzata (részlet). Esztergom. XII. század vége. Fotó: Raffay Endre

2. kép. A palota északi homlokzati ablaka konzoljának töredéke. Esztergom, Vármúzeum, kőtár. XII. század vége. Fotó: Raffay Endre

3. kép. Mellvédlap befogására szolgáló törpepillér a palota homlokzatán. Esztergom. XII. század vége. Fotó: Raffay Endre

4. kép. Levéldísz a palotakápolna szentélyének zárókövén, nyugati oldal. Esztergom. 1200 körül. Fotó: Raffay Endre

látni.¹⁰ A kápolnát nem a palotai kapu bal oldali fejezeténél kezdték el építeni, tehát nem a palota befejezése után tervezték meg, és vették munkába, hanem részben azzal párhuzamosan emelték. A kápolnai mesterek többségére a palota ornamentikájától való határozott elkülönülés-megkülönböztethetőség a jellemző, de az említett stíluskettősség a kápolnán is, az építésének az előrehaladtával, megjelenik.¹¹ A rózsablak fejezeteinek készítésekor a kápolnán tevékenykedők mellé tanultságukat a palotaiaktól — elsősorban a füzéres fejezettel jelezhető mestertől — ellesők társultak, a keret díszítésén¹² pedig előképzettségben tőlük talán nem teljesen függetlenek csatlakoztak. A két stílus a kápolna északi mellékterének a fejezetein nemcsak érintkezik egymással, de szerves egészet alkot: a palotai eredetű részletmotívumok a kápolnát jellemző fejezet- és levéltípus elemeiként jelennek meg. Az antikizáló és a gótikus eredetű stílusnak kápolnai találkozása, szemben a palotakapun látottal, másodrangú kvalitású faragók kezén valósult meg — a palotáról eredő részleteket (is) alkalmazó mesterek az onnan ismertekkel nem azonosíthatók.

A palotahomlokzat ablakán az említettől részben eltérő komponensű stíluskeveredéssel találkozunk, amely eltérésre a vörösmárvány használata is utal. A vörösmárványt a palotán az eddigi ismereteink szerint csak padló-, és falburkolólapokhoz, a kápolnán ülőfülkéhez és oszlopküllőkhöz alkalmazták.¹³ Az ablak konzoljai¹⁴ (2. kép) és azok a kőtári fejezetek, amelyek nemcsak az anyaguk, de a levéltípusuk alapján is hozzájuk társíthatók,¹⁵ azt bizonyítják, hogy ezt az anyagot a palotaegyüttesen művészeti szempontból igényes darabokon is felhasználták. A palota és a kápolna homlokzatán a vörösmárvány szerepeltetése nem korlátozódott az ablakokra, ez a kapu mellett a falból kiálló törpepillér tanúsága szerint, amely eredetileg mellvédlap befogására szolgált, a kápolnaterasz mellvédjében, és talán a teraszra eredetileg felvezető lépcsőhöz tartozóban is, szerepet kapott (3. kép).¹⁶ A vörösmárvány a XII. század végi Esztergomban tehát — mint művészi szempontból igényes faragványok alapanyaga — nemcsak a Porta speciosát jellemezte, a po-

lichróm homlokzatalakítás pedig, nemcsak a székesegyház nyugati homlokzatának volt a sajátja.

Kérdés, hogy a palotai homlokzaton az anyaghasználatban és a polichrómiában megnyilvánuló igazodásnak a kivitelezői a székesegyházi dískapu megalkotására szerződöttettek közül kerültek-e ki. Az ablakhoz társítható egyik fejezet¹⁷ a kompozíciós típusa és a volutaalakítása alapján a palota stílusrétegével, azon belül is a később készült faragványokkal, nevezetesen a tárgyalt homlozatszakasz mögötti kettős kapunak a füzéres fejezettel jelölt mestere fejezeteivel rokonítható.¹⁸ Kompozíciós szempontból a vörösmárvány fejezet és a Porta speciosa fejezetei között egyedül a sarkokra hajló voluták jelenthetnek kapcsolatot. Elképzelhető, hogy a palotának a füzéres fejezettel jelölt mestere, a tevékenységének a kettős kaput kivitelező szakaszában a Porta speciosa hatáskörébe került, és/vagy a palotai homlozatszakasz kialakításakor a székesegyháziakon kívül, más márványfaragók is tevékenykedtek Esztergomban, akik munkásságában a Porta speciosa és a palota művészete mintegy egységbe forrt. Ez a megállapítás egyrészt relatív kronológiai következtetések levonására alkalmas, másrészt a szakirodalom vonatkozó tételeivel való egybevetésre.

1. Az ablak jellemzőinek az eredete alapján az előképeinek a nagyjából egyidejűségére lehet gondolni. A Porta speciosa tehát nagyjából a kettős kapuval lehet egyidős.¹⁹ Ezeket a Szent István-terem fejezetei mindenképp megelőzték. A palotaegyüttes relatív kronológiájából következően a terem fejezetei a kápolna faragványainál is korábbiak, amely utóbbiak így, legalábbis részben, a kettős kapunak és a Porta speciosának lehetnek az időbeli társai.²⁰

2. A palotahomlokzat ablaka kapcsán tett megállapításom összhangban van a szakirodalom azon tételével, amely mind a székesegyházi kaput, mind a palota faragványait egyazon, provençia-emíliai orientáció emlékeiként értékelte.²¹ A megállapítás ugyanakkor az orientáció szempontjából összefüggő emlékcsoporton belüli stílusrétegek megkülönböztethetőségének a lehetőségét is felveteti. Ennek a lehetőségét a szakirodalom sem zárta ki, amikor a Porta speciosa pármaiias vonásai mellett a királyi palota ornamentikájának helyi hagyományból való származását feltételezte.²² A XII. század végi akantuszos ornamentika stíluskritikai vizsgálata alapján viszont a palota és a székesegyház között, az eddig feltételezethez képest, fordított viszony rekonstruálható: a palotai fejezetek nem tekinthetők a székesegyháziak meghatározottjainak, előképeik nem a székesegyháziakban keresendők.²³

Amíg a palota Szent István-terme füzéres fejezete mesterének a kapcsolatai, illetve hatása részben a kápolna, részben a Porta speciosa kör felé mutatnak, a terem másik mesterének a kezenyoma a székesegyházról származó, osztógyűrűs kompozíciójú faragványok egyikén mutatható ki.²⁴ Arra vonatkozóan, hogy ez utóbbi mester Esztergom melyik épületén kezdte meg a tevékenységét, székesegyházi — akantuszleveleknek szintén osztógyűrűs kompozícióin dolgozó —

társainak a stílusa utalhat. A teljes állapotú féloszlop-főkön, a palotai típusú akantuszok karéjcsoportjain élékek és kanalas vájatólással alkotott tagolás jelenik meg,²⁵ amely részletformák a palotakápolna és Pilisszentkereszt ornamentikájára emlékeztetnek, ahol ez a karéjos leveleknek a sajátja.²⁶ Vagyis: a teljes állapotú féloszlopfők mesterének az akantusztípusa ugyan a palotán előfordulónak a megfelelője, de a stílusa gótikus emlékekkel való érintkezésről tanúskodik, és így a palotaiaktól, és talán a kápolnaiaknak legalább egy részétől is, későbbre datálható. Az akantuszok részletformáin kívül erre az egyik fejezeten a volutákat helyettesítő leveleknek a típusa is utal.²⁷ A fejezetek tehát szintén a palotaegyüttesen kimutatható stílusrétegekkel állíthatók párhuzamba, rajtuk a két stílus szerves egész alkot. Ez a szintézis ugyanakkor független a kápolna északi mellékterében megállapítottól, egyrészt mert más mesterek keze által valósult meg, másrészt pedig az ottani viszonyok fordított érvényesülését mutatja, amennyiben székesegyházi fejezeten a részletek tanúskodnak az újabb eredetű stílusról, míg a levéltípus a régebbi eredetű megoldásokból származtatható.

A székesegyház fejezetein egy harmadik stílusréteg is érvényesült. Az egyik, szintén osztógyűrűs kompozíciójú fejezettöredék a Porta speciosával való érintkezést bizonyítja:²⁸ rajta a kapu oroslánján látható levéldísz rokonával találkozunk.²⁹ A kapu körével — a Magyar Nemzeti Galéria kisméretű fejezetén keresztül³⁰ — egy másik székesegyházi darab is párhuzamba állítható: a párhuzam a tagolatlan szélű levelek felületalakításából következik.³¹

A Porta speciosa körébe vont székesegyházi, osztógyűrűs fejezettöredék alapján feltételezem, hogy az osztógyűrűs motívumának a megjelenése is e körrel hozható összefüggésbe. Az osztógyűrűs antikizáló kompozíciók párhuzamai sem a régebbi esztergomi emlékanyagban, sem a palotán nem jelentkeznek, bár a megoldás — amennyiben helytálló a kompozíciós ismereteikre vonatkozó rekonstrukciós feltételezés³² — a palotai mesterek számára már az ottani működésükkor sem lehetett ismeretlen. Az osztógyűrűs használatának a hatása a Porta speciosa kör említett kisméretű, MNG-beli fejezetén, a levélzónáknak egymás feletti sorokba való rendezésében is megmutatkozik. Valószínű tehát, hogy a palotán és a székesegyházi díszkapun dolgozó antikizáló megoldásokat alkalmazó mesterek mellett a székesegyház fejezetein nagyrészt olyan kőfaragók tevékenykedtek, akiknek tanultsága az övékéhez hasonló eredetű volt.

Ez a mestercsoport a székesegyház hosszháza nyugati részének az újjáépítésén a Porta speciosa befejezésével párhuzamosan, vagy az után is dolgozhatott még, tekintve, hogy fejezeteiken a palota akantusztípusának, a kápolna karéjos leveleinek és a Porta speciosa hármass csoportosítású karéjos leveleinek a hatása állapítható meg. A feltételezés nincs ellentétben egy szokványos, kívülről befelé haladó építésmenet feltételezésével, de azzal az elképzeléssel sem, amely a

székesegyházi díszkapunak a már fennálló nyugati épületrészbe utólag való beillesztését valószínűsíti.³³ A Porta speciosa elkészülte nem jelentette a székesegyház átépítésének a befejezését. Nem kizárt, hogy az előcsarnok munkálatai is csak a kapu mögötti munkálatok végével indulhattak.

A székesegyház egy másik féloszlopfőjének a díszítése az említettekől független.³⁴ A darab, annak ellenére, hogy a rátétlevelek szerepeltetésében párhuzamba állítható a kápolna fejezeteivel — amelyek között, az északi mellékterben, a lándzsás leveles alátétek típusrokonai is, rátéteként ugyan, de megvannak — a kápolna mestereivel sem hozható kapcsolatba.³⁵ Kompozíciója, leveleinek a típusa pilisszentkeresztű kötődésű.³⁶ A rátétlevelek tagolásában megjelenő összefutó bordapár más székesegyházi faragványokat is jellemez, amelyek egykor vállpárkányokhoz tartoztak.³⁷ A párkányokon további gótikus részletmotívumok is megjelennek, amelyek közül a vájatos közepű karéjos levelek, a domború felületű karéjos féllevelek és a középvájat tagolta domború felületű karéjok a kápolnában is alkalmazásra kerültek.³⁸ De a kápolnával való összefüggés lehetőségét nem tartom valószínűnek,³⁹ ugyanis ezek a részletmotívumok a kápolnában ismeretlenekkel, a lapos peremmel keretelt domború felületű karéjokkal és a karéjaikkal részben egymásra rétegződő karéjcsoportokkal szerepelnek együtt, ugyanúgy, mint Pilisen.⁴⁰ A vállpárkányok szőlőleveleinek a típusbeli rokonai szintén megjelennek Pilisen, köztük viszont nincs közvetlen, legfeljebb áttételes összefüggés: az esztergomi szőlőlevelek esetleg olyan előképre vezethetők vissza, amelyek a pilisi kapulábazatra is hatottak.⁴¹ Tekintve, hogy ez utóbbiak is indákhöz tartoznak — amelyek a megjelenésüket tekintve ugyan eltérők — feltételezhető, hogy az előkép is valamilyen indás kompozíció részeként jelent meg. A levélrészek közt alkalmazott, furatlyuk és vájat alkotta tagolásmód is egyaránt jellemző a levéltípus képviselőire. A tagolásmód a vállpárkányok néhány mesterénél azzal a karéjcsoportosítási móddal jelentkezik együtt, amely a Porta speciosa kört jellemzi. A párkányok más mesterei nemcsak érintkeztek a kapu körének a mestereivel, hanem közülük is kerültek ki.⁴² A fennmaradt emlékanyag alapján feltételezhető, hogy számukat tekintve ők lehettek kisebbségben. Rájuk az örvénylő leveles kompozíció, és ennek jellegzetes levéltípusa, valamint a figurális darab lángnyelvyszerű tincsmotívuma utal.⁴³ Az indás kompozícióval ezek a mesterek sem a vállpárkányok faragása során ismerkedhettek meg, amire az ócsai déli kapu vállpárkánydíszének a feltételezhető előképei utalnak.⁴⁴ Megállapítható tehát, hogy a vállpárkányokon pilisi tanultságú mesterek és a Porta speciosa köréből származók dolgoztak együtt, hasonlóan, mint a székesegyház egyes fejezetein is. De a vállpárkányokon, palotai eredetűek tevékenysége (már) nem mutatható ki. A vállpárkányok a fejezeteken látotthoz képest fordított irányú stílushatásról tanúskodnak, amennyiben itt a gótikus eredetű levéltípusra kerültek antikizáló tagolási

formák.

Az inkrusztációs technikája révén a Porta speciosa-val, kompozícióján és részletmotívumain keresztül pedig, gótikus megoldásokkal hozható kapcsolatba a trónus bal oldali támlája is.⁴⁵ A támla motívumegyüttese pilisi eredetűnek tartható. Az indás kompozíció, a szőlőlevelek, a kacs és a lecsontolt törzsű fa ugyanis ott egy jól meghatározható mesterkör alkotásain – a kapulábazaton és a bárányleveles zárókövön – ugyancsak együtt jelentkeznek.⁴⁶ A Porta speciosa és a palotai vörösmárvány ablak mesterein kívül, tőlük később, egy pilisi tanultságú márványfaragó is működött Esztergomban.⁴⁷

Az elmondottakból következik, hogy Esztergomban a különböző eredetű tanultsággal rendelkező kőfaragók eredetileg egy-egy épület- vagy épületrész (palota lakórésze, kápolna, Porta speciosa) kivitelezési munkálataihoz köthetően jelentek meg, de a munkálatok előrehaladtával (a palotahomlokzat kapuja és ablaka, kápolnai rózsablatok és északi melléktér, székesegyházi fejezetek és válparkányok) kapcsolatba kerültek egymással, és a keveredésük is megtörtént. A székesegyház fejezetein dolgozók műhelye a palotaegyüttesen dolgozókéhoz hasonló orientációjú mesterekkel bővült.

Az antikizáló eredetű művészetet képviselő kőfaragókat a tanultságuk és az építésmenetben való megjelenésük alapján tehát három csoportba sorolom: legkorábban a palota mesterei kaptak alkalmazást, akik mellett hamarosan, a Porta speciosa önálló feladatára szerződtek kezdtek meg tevékenységüket, a székesegyházi munkálatok folytatásához pedig korábban ki nem mutatható tevékenységű társaikat is alkalmazták. A gótikus formákat szerepeltető mestereket egyrészt a palotakápolna megalkotására hívták meg, de az övékéhez hasonló tanultságúak a székesegyház befejező munkálatain is szerepet kaptak. Kérdés: az építetőknek azzal, hogy a kápolna építését egy újabb csoportra bízták, az lehetett-e a célja, hogy palotától stílusban, tehát látványban és hatásban eltérő építményt hozzanak létre, vagy inkább arra lehet gondolni, hogy az építkezések gyors ütemű befejezésére tettek ilyen módon kísérletet.

Annak ellenére, hogy a Porta speciosa ornamentális formakincséről csak igen korlátozott, részben feltételezés-értékű ismereteink vannak, Esztergomban a kapu kapcsolatai tűnnek a legszerteágazóbbaknak: a Porta speciosa vagy köre mesterei a palota építkezésén és a székesegyház belső befejezési munkálatain is megjelentek.

Jegyzetek

- 1 Esztergom XII. század végi díszítőfaragványait doktori disszertáciomban – részben az eddigi szakirodalom megállapításainak a segítségével – különböző épületekhez, illetve épületrészekhez köthető stílusrétegekbe soroltam: RAFFAY Endre: *Magyarországi növénydíszes fejezetfaragványok az*

1200 körüli évtizedekben, valamint kompozíciós összefüggések és stílusrétegek az esztergomi és a pilisszentkereszti művészeti körökben. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest, 2003, 12–47.

- 2 BOGYAY Tamás: *Az elmúlt tíz év középkori ásatásainak művészettörténeti eredményei*. In: *Századok* 1944, 495 a palotaegyüttesen különböző képzettségű esztergomi mestereknek nemcsak egymás utáni, hanem együttes működését feltételezi. MAROSI Ernő: *Die Anfänge der Gotik in Ungarn. Esztergom in der Kunst des 12–13. Jahrhunderts*. Budapest, 1984, 49 szerint a palotaegyüttes régiesebb és az újabb mestereinek a tevékenysége közt nem lehet éles határvonalat húzni. MAROSI, 1984, 53 az esztergomi stílusfázisoknak az egymásutánosságát és egymásra épülését hangsúlyozza. Következtetéseit részben a palotabejáratra és annak a kápolnahomlokzattal való kapcsolatára alapozza: 50–51, részben a palota és a kápolna kompozíciói és részletformái közt kimutatható rokonságra: 31, 49–50. MAROSI, 1984, 30, 34–35, 49, 53 ugyanakkor a palotaegyüttes a székesegyház közti párhuzamokra is felhívja a figyelmet.
- 3 MAROSI, 1984, 50.
- 4 A korábbi szakirodalom a palota északi homlokzatát illetően csak a bejárati kapuval és annak a kápolnával való összefüggésével foglalkozott (MAROSI, 1984, 50). A palotahomlokzat további, az eredeti kialakításhoz tartozó faragványokra Klinger László hívta fel a figyelmet, akinek tájékoztatását ezúton is köszönöm. Véleménye szerint a konzolok egy ablakhoz tartoztak, amelyet a reneszánsz korban átalakítottak (Vö: MAROSI, 1984, 48).
- 5 MAROSI, 1984, Abb. 230.
- 6 RAFFAY Endre: *Esztergom III. Béla-kori antikizáló fejezettípusai*. In: RAFFAY Endre: *Esztergom, Vértesszentkereszt. Tanulmányok az 1200 körüli évtizedek magyarországi művészetéről II*. Újvidék, 2006, 18–19.
- 7 MAROSI, 1984, Abb. 229.
- 8 RAFFAY, 2003, 38.
- 9 A palota relatív kronológiai viszonyairól: GEREVICH Tibor: *Magyarország románkori emlékei. Magyarország művészeti emlékei I*. Budapest, 1938, 98 és MAROSI, 1984, 42–51, 53–54.
- 10 Vö: MAROSI, 1984, 36, 93.
- 11 MAROSI, 1984, 50 a kápolnakapu jobb oldali belső fejezetének a kompozícióját is a palotaiak rokonának tartotta, leveleit pedig az ottani akantuszok származékának. MAROSI, 1984, 35 szerint az északi melléktérbe vezető árkád nyugati fejezete is antikizáló származék: volutás, korintizáló kompozíciójú. Vö: RAFFAY, 2003, 426. l. A kápolna palotaias faragványai: RAFFAY, 2003, I. 49–53. képek.
- 12 Vö. MAROSI, 1984, Abb. 113.
- 13 A vörösmárvány palotai alkalmazásáról: LÖVEI Pál: *A tömört vörös mészkő – „vörös márvány” – a középkori magyarországi művészetben*. In: *Ars Hungarica* 20. évf. (1992) 2. sz. 5.

- 14 RAFFAY, 2003, I. 18. kép.
- 15 MAROSI, 1984, Kat, Nr. 50, 49/b, 51.
- 16 A homlozat bejáratí szintjére eredetileg felvezető tartozó lépcső maradványainak az ismeretét Horváth Istvánnak köszönöm. A lépcsőről: MAROSI, 1984, 50.
- 17 MAROSI, 1984, Kat. Nr. 50. Abb. 88.
- 18 RAFFAY, 2006, 23.
- 19 MAROSI, 1984, 53 a kettős kaput inkább valamennyivel korábbra datálta, amelynek a befejezése a Porta speciosa megkezdésével egyidőre eshetett: a kettős kaput 1185 körülre, a Porta speciosát pedig 1185 és 1196 közé helyezte.
- 20 A kápolna és a Porta speciosa kapcsolatához: MAROSI, 1984, 49, 53.
- 21 Legutóbb: MAROSI Ernő: *Esztergomi stílusrétegek 1200 körül*. In: *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 100–1541*. Szerk. MIKÓ Árpád, TAKÁCS Imre. Budapest, 1994, 158.
- 22 MAROSI, 1984 28–32, MAROSI, 1994, 154: „kézenfekvő a feltételezés, hogy a királyi palota újjáépítésén (...) a székesegyházon már működő műhelyt foglalkoztatták.”
- 23 Vö: RAFFAY, 2003, 210–213. GEREVICH László: *A koragótika kezdetei Magyarországon. Székfoglaló előadás*. In: *A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai És Történettudományok Osztályának Közleményei*, XXIII. évf. (1974) 1. sz., 162 szerint is a székesegyházi fejezetek a palotaiak után készültek.
- 24 Bővebben: RAFFAY, 2006, 16–28.
- 25 RAFFAY, 2006, 20–21. kép.
- 26 MAROSI, 1984, Abb. 226, TAKÁCS Imre: *Egy eltűnt katedrális nyomában. Újabb töredékek a 13. századi kalocsai székesegyházból*. In: *A középkori Dél-Alföld és Szer*. Szerk. KOLLÁR Tibor. Szeged, 2000, 19. kép, RAFFAY, 2003, IV.1/a, IV.18.kép. IV.16.
- 27 MAROSI, 1984, 30. A teljes állapotú nagyméretű féloszlopfők kompozícióját a székesegyház korábbi fejezeteiből próbálta levezetni. Vö: RAFFAY, 2003, 437. l.
- 28 MAROSI, 1984, Abb. 118.
- 29 RAFFAY, 2003, I.43. kép.
- 30 MAROSI, 1984, Abb. 121.
- 31 MAROSI, 1984, Abb. 271.
- 32 RAFFAY, 2006, 26–27.
- 33 Takács feltételezése szerint a kaput utólag illesztették a már fennálló nyugati falba. (Az Esztergom keletről és nyugatról című, 2000. október 11-én elhangzott konferencia előadása). Egy ilyen megoldás lehetőségével MAROSI, 1984, 32 is számolt.
- 34 MAROSI, 1984, Abb. 119.
- 35 RAFFAY, 2003, I. 55. kép.
- 36 GEREVICH, 1974, 165 más véleménye szerint a darab Vértesen keresztül Pannonhalmához kapcsolódik, pilisiekkel pedig nem rokonítható. MAROSI, 1984, Abb. 217, 240, RAFFAY, 2003, IV.40, 13. képek.
- 37 MAROSI, 1984, Abb. 207, 210.
- 38 MAROSI, 1984, Abb. 223.
- 39 MAROSI, 1984, 35 szerint a kápolna, a vállpárkányok és a trónustámla, valamint azóta pilisi eredetűként feltételezett faragványok (MAROSI, 1984, Abb. 215–218, 219.) összefüggnek. MAROSI, 1984, 71 a vállpárkányok ornamentikáját ugyanabból a körből eredeztette, mint a palotakápolnáét.
- 40 MAROSI, 1984, Abb. 240, RAFFAY, 2003, IV. 11. kép.
- 41 MAROSI, 1984, 35 szerint a vállpárkányok a lábazathoz közvetlenül kapcsolódnak. GEREVICH László: *A pilisi ciszterci apátság*. Szentendre, 1984, 31., 63. képek, RAFFAY, 2003, IV. 34. kép.
- 42 GEREVICH, 1938, 90, 165 a vállpárkány darabjainak a díszítését, úgy tűnik, egységes stílusúnak tartotta és azokat provenç-i román, illetve francia román eredetűekként határozta meg. Marosi (In: *Árpád-kori kőfaragványok. Katalógus*, Szerk. TÓTH Melinda, MAROSI Ernő. Székesfehérvár, 1978, 201) a frízt szintén egységes stílusú kőfaragók alkotásának tartotta, de Gerevich-csel szemben ezeket korai gótikus tanultsággal jellemezte. Szerinte az örvénylő leveles motívum kölcsönzés eredménye (MAROSI Ernő: *Einige stilistische Probleme der Inkrustationen von Gran/Esztergom*. In: *Acta Historiae Artium*, 17. évf. (1971), 215).
- 43 A motívum Esztergomban a Porta speciosa sasfiguráját és a kapu körébe sorolt heverő, szárnyas fantázialényt is jellemzi: TAKÁCS Imre: *Porta patet vitae. (az esztergomi székesegyház nyugati díszkapujáról)*. In: *Strigonium Antiquum*, 2. évf. (1993), 55.
- 44 Vö. RAFFAY, 2003, 272, 289–291.
- 45 MAROSI, 1984, 35 a trónustámlán egy kápolnai mester tevékenységét mutatta ki.
- 46 A trónust Takács (MIKÓ, TAKÁCS, 1994, IV-3, 235) is pilisi faragványokkal rokonította, amelyek közül a vésett korongokat említi (MIKÓ, TAKÁCS, 1994, IV-4, 238). MAROSI, 1984, Abb. 52, 215–216, 262.
- 47 Az inkrusztációs technikát alkalmazó mesterek közti stíluskülönbségre már GEREVICH, 1938, 180 és Takács (Pannonia regia, 235) is felfigyelt, de az előbbi szerint a trónustámla „maradibb” stílusú és régebbi is, mint a valószínűleg a Porta speciosa templombelső felőli oldalát díszítő inkrusztált timpanon (GEREVICH, 1938, CXCI. tábla).

The Entrance Façade of the Royal Palace of Esztergom and Architectural Styles in Esztergom

According to their education and work on various Esztergom buildings, the stone-cutters working on the ornamental decorations can be classified into three categories: 1. masters of the Royal Palace, who were commissioned the earliest; 2. masters working at the same time on a specific task, e.g. the Porta speciosa, the original main entrance of the Cathedral; 3. masters arriving later to finish off the work of rebuilding the

Western part of the Cathedral. Other masters carving gothic ornaments were invited to work on the chapel of the Royal Palace and the ones with similar educa-

tion were commissioned to finish off the above-mentioned work of rebuilding the Western part of Cathedral.